

1. Η ΟΝΕ και ο επικείμενος μετασχηματισμός του τραπεζικού κλάδου στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο τμήμα αυτό της μελέτης εκτίθενται εν συντομία

- οι κινητήριες δυνάμεις που ωθούν τον κλάδο των τραπεζών σε διαρθρωτικές αλλαγές,
- οι παράγοντες που τείνουν να αναστείλουν τις εν λόγω αλλαγές, και
- οι τρόποι με τους οποίους οι τράπεζες προσπαθούν να προσαρμοσθούν στο νέο περιβάλλον που δημιουργούν οι κινητήριες δυνάμεις του μετασχηματισμού.

1.1. Οι κινητήριες δυνάμεις των διαρθρωτικών αλλαγών στον κλάδο των τραπεζών

Η εξέταση των κινητήριων δυνάμεων του επικείμενου μετασχηματισμού του τραπεζικού κλάδου, πραγματοποιείται μέσω της συγκρίσεως των εξελίξεων στις ΗΠΑ και στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκτός της Βρετανίας). Η σύγκριση αυτή είναι αναπόφευκτη, καθώς ο εν λόγω μετασχηματισμός βρίσκεται ήδη σε ένα προηγμένο στάδιο στις "αγγλοσαξονικές" χώρες (ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο), έναντι των χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης (δηλαδή της ΕΕ πλην της Βρετανίας).

Η περιγραφή των εξελίξεων που ακολουθεί, δεν αποτελεί μια πλήρη, εξαντλητική περιγραφή, αλλά *επικεντρώνει το ενδιαφέρον της σε εκείνους τους μετασχηματισμούς που επηρεάζουν περισσότερο το μέλλον της απασχόλησης και των εργασιακών σχέσεων*. Εξάλλου η βιβλιογραφία προσφέρει εκτενείς περιγραφές είτε των διαρθρωτικών αλλαγών που αφορούν ειδικότερα στην απασχόληση (βλ. στην πρόσφατη μελέτη της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών), είτε σε αλλαγές που σχετίζονται περισσότερο με τις χρηματοοικονομικές πλευρές της τραπεζικής δραστηριότητας (βλ. στην μελέτη της ΕΕΤ με τίτλο "Ευρώ: Οι προσαρμογές και οι επιπτώσεις στον ελληνικό τραπεζικό τομέα από την ΟΝΕ και την εισαγωγή του Ευρώ").

1.1.10 τραπεζικός κλάδος των ΗΠΑ και της Βρετανίας, υπόδειγμα για την ηπειρωτική Ευρώπη; Η ONE καταλύτης των διαρθρωτικών αλλαγών.

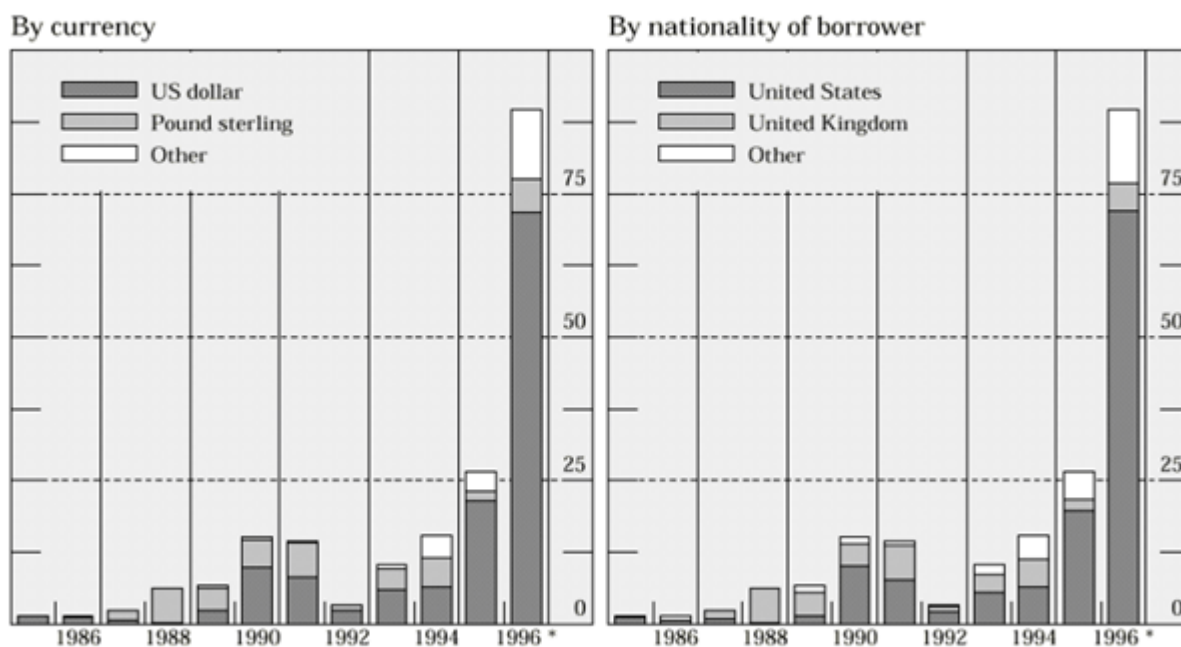
Οι ρυθμοί επέκτασης των τραπεζικών εργασιών κατά την τελευταία δεκαετία, τόσο στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στις ΗΠΑ, ήταν γενικά υψηλότεροι από τους αντίστοιχους ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας συνολικά. Ωστόσο, στις χώρες της ΕΕ, με εξαίρεση την Βρετανία, το ποσοστό συμμετοχής των **παραδοσιακών** τραπεζικών δραστηριοτήτων στην συνολική δραστηριότητα του κλάδου παρέμεινε υψηλό -σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο (ΗΒ). Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την διαδικασία της από-διαμεσολάβησης, η απόσταση μεταξύ των "αγγλοσαξωνικών" χωρών και των χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης θεωρείται αρκετά μεγάλη. Επίσης, ορισμένες από τις σύγχρονες τραπεζικές δραστηριότητες (securitisation, junk bonds) που έχουν επεκταθεί σημαντικά στις ΗΠΑ και το ΗΒ, παρουσιάζουν σημαντική υστέρηση στην ΕΕ.

Σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές η εν λόγω υστέρηση της Ευρώπης πρόκειται να υποχωρήσει κατά τα επόμενα έτη υπό την πίεση του αυξημένου ανταγωνισμού.

Προς το παρόν, οι τράπεζες της ηπειρωτικής Ευρώπης διαθέτουν ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό διαμεσολάβησης από ότι οι τράπεζες των αγγλοσαξωνικών χωρών και στηρίζονται πολύ περισσότερο στις προσωπικές σχέσεις με τον πελάτη, ενώ οι τραπεζικές εργασίες στις ΗΠΑ και την Βρετανία έχουν ήδη στραφεί αρκετά προς τις "απρόσωπες αγορές".

Announced international asset-backed bonds

In billions of US dollars

* First three quarters of 1996 annualised.

Sources: Bank of England, Euroclear, Euromoney, IFR, ISMA and BIS.

Πηγή: Bank for International Settlements

Η περιορισμένη διεθνοποίηση αποτελεί επίσης ένα βασικό χαρακτηριστικό των ευρωπαϊκών τραπεζών, το οποίο εκτιμάται ότι πρόκειται να μεταβληθεί σημαντικά. Στην ηπειρωτική Ευρώπη, οι τραπεζικές δραστηριότητες διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τον εθνικό τους χαρακτήρα, με την έννοια ότι το ποσοστό των χορηγήσεων και των καταθέσεων των τραπεζών σε άλλες χώρες της ΕΕ αποτελεί ένα μικρό μόνον ποσοστό του ενεργητικού τους. Ακριβέστερα, οι χορηγήσεις προς μη τραπεζικά ιδρύματα και ιδιώτες άλλων χωρών, ως ποσοστό του συνόλου κατά το 1996 ήταν μικρότερο του 6% για όλες τις χώρες πλην της Βρετανίας και του Βελγίου για τις οποίες το αντίστοιχο ποσοστό ήταν της τάξης του 10%.

Μερικές άλλες συγκρίσεις μεταξύ ηπειρωτικής Ευρώπης και αγγλοσαξωνικών χωρών, δείχνουν ότι οι τράπεζες της ΕΕ είναι μικρότερες και διαθέτουν "πλεονάζοντα" αριθμό καταστημάτων.

Από τις διαφορές αυτές συνάγεται ότι εάν το "αγγλοσαξωνικό μοντέλο" πρόκειται να επεκταθεί στην ΕΕ, θα απαιτηθεί μια αρκετά εκτεταμένη διαδικασία προσαρμογής και μετασχηματισμού εκ μέρους του ευρωπαϊκού τραπεζικού κλάδου.

Επομένως, αποτελεί κρίσιμο ερώτημα σε ποιο βαθμό το "αγγλοσαξωνικό μοντέλο" θα αποτελέσει πρότυπο για τις ευρωπαϊκές τράπεζες. Οι πιθανότητες πραγματοποίησης ενός τέτοιου σεναρίου είναι αυξημένες καθώς υπάρχει μια σειρά παραγόντων, μια σειρά *κινητήριων δυνάμεων* που ευνοούν τις αλλαγές στην ίδια κατεύθυνση που έχουν

ακολουθήσει οι τράπεζες στις ΗΠΑ και το ΗΒ.

Σύμφωνα με συγκλίνουσες εκτιμήσεις, η ONE θα αποτελέσει τον καταλύτη των εξελίξεων καθώς οι τράπεζες της ΕΕ κατά πάσα πιθανότητα θα εισέλθουν σε περίοδο έντονου ανταγωνισμού. Αυτό αποτελεί μια από τις βασικές διαπιστώσεις της πρόσφατης έκθεσης της *Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας* σχετικά με τις μακροχρόνιες και μεσοπρόθεσμες επιπτώσεις της ONE στον τραπεζικό κλάδο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εν λόγω έκθεση τονίζει ότι η ONE αναμένεται να ωθήσει τις τράπεζες να μειώσουν το παραγωγικό τους δυναμικό (αριθμός καταστημάτων ανά 1000 κατοίκους, αριθμός απασχολούμενων), να θέσει υπό πίεση την κερδοφορία, να οδηγήσει σε αύξηση της διεθνοποίησης και της γεωγραφικής διαφοροποίησης, να ευνοήσει τις συγχωνεύσεις και τις εξαγορές. Η εισαγωγή του ευρώ αναμένεται να ευνοήσει περαιτέρω την ανάπτυξη της αγοράς κεφαλαίων στην ΕΕ, να θέσει την ανάλογη πρόκληση προς ανταγωνισμό στις τράπεζες, να οδηγήσει σε ανάπτυξη της επενδυτικής τραπεζικής (Investment Banking) και της διαχείρισης κεφαλαίων (Asset Management). Η ευκολότερη σύγκριση επιτοκίων και προμηθειών σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και η σταθερότητα του κοινού νομίσματος, αναμένεται επίσης να εντείνει τον διασυνοριακό ανταγωνισμό. Επίσης, η εξάλειψη του κινδύνου που συνοδεύει τα μεσοπρόθεσμα δάνεια σε συνάλλαγμα θα ενθαρρύνει τον διεθνή δανεισμό. Η εισαγωγή του ευρώ μπορεί ακόμη να ενθαρρύνει τις τράπεζες να αναζητήσουν ενεργητικά νέους πελάτες σε άλλες χώρες μέλη με την εγκατάσταση καταστημάτων, εάν πεισθούν ότι οι εν λόγω πελάτες θα αποβάλλουν προκαταλήψεις "εθνικής προτίμησης" μετά την εισαγωγή του ευρώ.

Επομένως, η ONE

- **πρώτον, παράγει ορισμένα άμεσα αποτελέσματα επί του κλάδου των τραπεζών με την εισαγωγή του ευρώ,**
- **δεύτερον, επιταχύνει σημαντικά τις διαδικασίες μετασχηματισμού οι οποίες είναι παρούσες ήδη από τα μέσα της περασμένης δεκαετίας και έχουν εκδηλωθεί με μεγαλύτερη ένταση στις ΗΠΑ και την Βρετανία, και**
- **τρίτον, δημιουργεί ένα νέο μακροοικονομικό περιβάλλον σταθερότητας το οποίο θα επηρεάσει σημαντικά την οικονομική πολιτική των χωρών μελών, και μέσω αυτών την πορεία του τραπεζικού κλάδου.**

Πέραν της ONE, η οποία αναλαμβάνει τον ρόλο του καταλύτη, οι κινητήριες δυνάμεις του μετασχηματισμού, δηλαδή των διαρθρωτικών μεταβολών του τραπεζικού κλάδου, είναι η τεχνολογική πρόοδος, η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση, η επικράτηση κριτηρίων αποδοτικότητας τα οποία σχετίζονται με τις επιδόσεις των τραπεζικών μετοχών στο χρηματιστήριο, η αλλαγή στην στάση του Κράτους και η συνακόλουθη απορύθμιση (deregulation) των αγορών, οι δημογραφικές εξελίξεις, η ανάπτυξη των μη τραπεζικών ιδρυμάτων (non-bank financial intermediaries) που προσφέρουν υπηρεσίες χρηματοδότησης και χρηματιστικών τοποθετήσεων, καθώς και ο ανταγωνισμός από επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέως (non-banks) που εμπλέκονται σε παραδοσιακές τραπεζικές εργασίες.

Μάλιστα, κάθε παράγοντας από τους παραπάνω, ευνοεί τις διαρθρωτικές αλλαγές του τραπεζικού κλάδου, όχι μόνον με τα δικά του ξεχωριστά αποτελέσματα, αλλά και σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα των άλλων παραγόντων. Έτσι, η συνεργία των επιμέρους παραγόντων που ευνοούν τις διαρθρωτικές αλλαγές του τραπεζικού κλάδου, υπό την επίδραση και της ONE, ενδέχεται να οδηγήσει σε σοβαρή επιτάχυνση των μετασχηματισμών.

Παρακάτω εκτίθενται επιγραμματικά τα κυριότερα δεδομένα σχετικά με τους παράγοντες που ευνοούν τις διαρθρωτικές αλλαγές, με έμφαση σε όσα αφορούν την απασχόληση και τις εργασιακές σχέσεις.

1.1.2 Σύντομη περιγραφή των κινητήριων δυνάμεων των διαρθρωτικών αλλαγών

Η τεχνολογική πρόοδος

Η τεχνολογική πρόοδος στην πληροφορική και τις τηλεπικοινωνίες αποτελεί, ενδεχομένως, τον σοβαρότερο παράγοντα διαρθρωτικών αλλαγών. Η εφαρμογή της στον τραπεζικό κλάδο έχει οδηγήσει στην παραγωγή μιας σειράς νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων, αλλά και στον πολλαπλασιασμό των καναλιών παράδοσής τους στον πελάτη, έχει επιταχύνει την securitisation, την ανάπτυξη πολλών παραγώγων προϊόντων (derivatives), κλπ. Οι περισσότερες από αυτές τις εξελίξεις παρουσιάζουν υστέρηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση -σε σύγκριση με τις αγγλοσαξωνικές χώρες.

Τα κανάλια παράδοσης των προϊόντων υφίστανται σοβαρές διαφοροποιήσεις εξαιτίας της τεχνολογίας, το telephone banking επεκτείνεται σε πολλές χώρες, τα δε ATMs επεκτείνονται διαρκώς, αλλά και υφίστανται τεχνολογικές τελειοποιήσεις οι οποίες διευρύνουν τις δυνατότητες περαιτέρω χρήσης τους. Επίσης, η παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών μέσω του Internet επεκτείνεται, αν και με άνισους ρυθμούς ανάλογα με την χώρα, αφορά δε σε πελάτες των οποίων η συμβολή στην διαμόρφωση των κερδών είναι κατά πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη συμβολή του "μέσου πελάτη". Το Internet προσφέρει, πλέον, πρόσβαση σε μεγάλες ποσότητες πληροφοριών σχετικά με τις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, αλλά και πρόσβαση σε επενδυτικές συμβουλές. Η ταχεία τεχνολογική πρόοδος στον τομέα αυτό, η πτώση των τιμών του hardware, η αυξανόμενη ασφάλεια στην μετάδοση δεδομένων, και τέλος, ενδεχομένως δε το κυριότερο, η μεγαλύτερη εξοικείωση των χρηστών με το Διαδίκτυο, πρόκειται να επιταχύνουν την διαδικασία παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών μέσω Web.

Μία σημαντική επίπτωση αυτών των εξελίξεων είναι η ανάπτυξη των "απρόσωπων αγορών" και η συνακόλουθη εξασθένηση των προσωπικών σχέσεων με τους πελάτες στις -σχέσεις στις οποίες στηρίζεται μια σειρά κρίσιμων τραπεζικών εργασιών. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αυτός ο τύπος εργασιών που στηρίζεται στην προσωπική σχέση με τον πελάτη (relationship banking), αποτελεί τον πυρήνα του τραπεζικού συστήματος. Η ανάπτυξη των "απρόσωπων αγορών", ενθαρρύνει τον ανταγωνισμό αποκλειστικά στην βάση των τιμών και της ποιότητας της παρεχόμενης υπηρεσίας, αποδυναμώνει δε τον παραδοσιακό ρόλο των προσωπικών σχέσεων.

Η Bank of America εκτιμά ότι το 10% των λιανικών πωλήσεων της εξυπηρετούνται πλέον μέσω Internet. Στην Γερμανία, εκτιμάται ότι 3,5 εκατομμύρια πελατών εξυπηρετούνται, έστω εν μέρει, μέσω του Web. Ωστόσο, αυτή η διαδικασία δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως απρόσκοπτη και ταχεία ανατροπή των παραδοσιακών σχέσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, για μια σειρά λόγων που εκτίθενται στην ενότητα **Σφάλμα! Το αρχείο προέλευσης της αναφοράς δε βρέθηκε.** της μελέτης.

Τα αποτελέσματα της νέας τεχνολογίας, μετατρέπουν σημαντικά και τα κανάλια παράδοσης των προϊόντων, με αποτέλεσμα να τίθεται σε δοκιμασία και η βιωσιμότητα των τραπεζικών συστημάτων που στηρίζονται στο κατάστημα. Ορισμένοι παρατηρητές θεωρούν ότι η προτίμηση των πελατών για εναλλακτικά ως προς το κατάστημα κανάλια εξυπηρέτησης ενισχύεται από τα περιορισμένα ωράρια λειτουργίας των τραπεζών.

Η παγκοσμιοποίηση των χρηματιστικών δραστηριοτήτων

Η αλλαγή οικονομικής πολιτικής που πραγματοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '80, αρχικά μεν στις ΗΠΑ και την Βρετανία, αργότερα δε στις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, δημιούργησε τις προϋποθέσεις και τελικά πέτυχε την μείωση του πληθωρισμού σε χαμηλά επίπεδα. Σε αντίθεση, όμως, με αυτό που αρχικά είχε προβλεφθεί, η μείωση του πληθωρισμού δεν συνοδεύτηκε από μια παράλληλη μείωση των επιτοκίων. Προέκυψε έτσι μια άνοδος των πραγματικών επιτοκίων και η επακόλουθη θεαματική άνοδος του δημοσίου χρέους. Η άνοδος του δημοσίου χρέους υπό καθεστώς περιοριστικής νομισματικής πολιτικής, δημιουργεί την ανάγκη περαιτέρω δανεισμού του Δημοσίου, το οποίο, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν μπορεί να βασίζεται για την χρηματοδότηση των ελλειμμάτων του αποκλειστικά στους εγχώριους επενδυτές και είναι αναγκασμένο να απευθυνθεί στους διεθνείς επενδυτές για την πώληση των τίτλων που εκδίδει. Από αυτές τις εξελίξεις προέκυψε η φιλελευθεροποίηση του χρηματιστικού συστήματος, ώστε να ικανοποιήσουν καταρχήν τις δικές τους ανάγκες χρηματοδότησης τα εθνικά κράτη.

Ιδιαίτερο ρόλο σε αυτές τις εξελίξεις έπαιξαν τα ελλείμματα των ΗΠΑ, οι οποίες απευθύνθηκαν στους διεθνείς επενδυτές για την κάλυψη των ελλειμμάτων τους, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Αυτή η στάση των ΗΠΑ μετέτρεψε θεαματικά το τοπίο της διεθνούς κίνησης των κεφαλαίων και έθεσε σε κίνηση την διαδικασία της χρηματιστικής παγκοσμιοποίησης: Πριν το 1982, το τραπεζικό σύστημα διαμεσολάβησε το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς χρηματοδότησης των ελλειμμάτων. Έκτοτε, η άνοδος των ελλειμμάτων των ΗΠΑ και η μαζική προσφυγή τους στους ξένους επενδυτές, μετατόπισε το διεθνές χρηματιστικό σύστημα προς μια λογική άμεσης (χωρίς διαμεσολάβηση) χρηματοδότησης σε πλανητική κλίμακα. Αυτή η μετατόπιση θα πρέπει να συσχετισθεί και με την σύγκλιση, εκείνη την ιστορική στιγμή, των άμεσων συμφερόντων περισσότερων επιχειρήσεων, οι οποίες προτιμούσαν να δανείσουν και να δανειστούν με ευελιξία και χωρίς το κόστος της διαμεσολάβησης. Ακολούθησαν το άνοιγμα του ιαπωνικού χρηματιστικού συστήματος στα μέσα της δεκαετίας του '80, η αποδιάρθρωση των εθνικών συστημάτων ελέγχου της κίνησης κεφαλαίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και τέλος, η ένταξη των "αναδυόμενων χωρών" της νότιο-ανατολικής Ασίας στο "παιχνίδι" των αγορών.

Στις εξελίξεις αυτές, οι οποίες είναι βασικά μακροοικονομικού και πολιτικού χαρακτήρα, προστέθηκε η επίδραση της

τεχνολογικής προόδου στην πληροφορική και της μείωσης του κόστους των τηλεπικοινωνιών που καθιστούν ευκολότερη την παγκοσμιοποίηση.

Η ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης ενδέχεται, σύμφωνα με πολλούς παρατηρητές, να θέσει σε αμφισβήτηση την κυριαρχία των ευρωπαϊκών τραπεζών στην ίδια την γεωγραφική περιοχή της ΕΕ, ιδιαίτερα από τράπεζες των αγγλοσαξωνικών χωρών. Η εμπειρία από άλλες χώρες, όπως ο Καναδάς, δείχνει ότι η αύξηση του μεριδίου αγοράς των ξένων τραπεζών μειώνει την κερδοφορία, ακόμη και εάν το εν λόγω μερίδιο δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο εφόσον διαταράσσει τις σχέσεις ολιγοπωλιακής συγκρότησης της αγοράς. Η απειλή αυτή μπορεί να προέλθει ιδιαίτερα από τις τράπεζες των ΗΠΑ, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε παγκόσμια κλίμακα και υπερέχουν σε όλα σχεδόν τα σημεία. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή, είναι το παράδειγμα της Citicorp, η οποία κατόρθωσε να αποσπάσει, από τις γερμανικές τράπεζες, ένα μεγάλο μέρος Γερμανών επενδυτών υψηλού εισοδήματος.

Επιπλέον, η αυξανόμενη προτίμηση των καταναλωτών για ηλεκτρονικές συναλλαγές έναντι των παραδοσιακών συναλλαγών των καταστημάτων, αναμένεται να εντείνει τον ανταγωνισμό εκ μέρους των "παγκοσμιοποιημένων" τραπεζών (global banks). Στην ίδια κατεύθυνση θα επιδράσει και η ενιαία ονομασία που υιοθετείται για όλες τις χώρες από τις εν λόγω τράπεζες ώστε να εμπνέει εμπιστοσύνη στους καταναλωτές της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Η υιοθέτηση κριτηρίων αποδοτικότητας με βάση τις επιδόσεις των τραπεζικών μετοχών στο χρηματιστήριο

Η υιοθέτηση τέτοιων κριτηρίων είναι πολύ πιο εκτεταμένη στις αγγλοσαξωνικές χώρες και οδηγεί συστηματικά σε προσπάθειες των τραπεζών για μείωση του κόστους, ακόμη και σε περιόδους υψηλής κερδοφορίας των επιχειρήσεων του κλάδου. Η απόδοση του κεφαλαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ήταν χαμηλότερη από την αντίστοιχη στις ΗΠΑ και την Βρετανία επί σειρά ετών, χωρίς αυτό να προκαλεί ιδιαίτερες πιέσεις εκ μέρους των κατόχων των τραπεζικών μετοχών. Ωστόσο, υπάρχουν ενδείξεις ότι η κατάσταση αυτή αρχίζει να αλλάζει στην ΕΕ και οι τραπεζικές επιχειρήσεις είναι αναγκασμένες πλέον να λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τους την αξία των μετοχών τους.

Η απορύθμιση των χρηματιστικών αγορών

Μολονότι η ρύθμιση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου θεωρήθηκε, ήδη στην διάρκεια της δεκαετίας του '80, ως υπερβολική και ως πηγή προβλημάτων, η διαδικασία της απορύθμισης επιταχύνθηκε απότομα στην διάρκεια της δεκαετίας του '90. Η δεύτερη Banking Coordination Directive της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (77/780/EEC), η οποία εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Υπουργών τον Δεκέμβριο του 1990, τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιανουάριο του 1993. Η εν λόγω οδηγία βασίζεται στην αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων σε οποιαδήποτε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχει ως στόχο την μέγιστη δυνατή ανάπτυξη του ανταγωνισμού μεταξύ τραπεζών διαφορετικών χωρών μέσω θεσμικών διευκολύνσεων που παρέχονται στα τραπεζικά ιδρύματα ώστε να εγκαταστήσουν καταστήματα σε άλλες χώρες μέλη. Τα αποτελέσματα της οδηγίας αυτής συνδυάζονται με τα αποτελέσματα της Capital Liberalisation Directive του 1988, η οποία τέθηκε σε εφαρμογή στις περισσότερες χώρες κατά το 1990. Η υιοθέτηση από τις εθνικές νομοθεσίες όλων των στόχων πολιτικής που υπαγορεύουν τα παραπάνω έγγραφα, συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση βαίνει προς ένα καθεστώς αυξημένου διασυνοριακού ανταγωνισμού των τραπεζικών συστημάτων των χωρών μελών.

Κατά τα τρία πρώτα έτη εφαρμογής της κοινοτικής οδηγίας, ο συνολικός αριθμός των διασυνοριακών εγκαταστάσεων καταστημάτων είχε αυξηθεί κατά 58% (μέση ετήσια αύξηση 60 καταστήματα).

Οι δημογραφικές εξελίξεις

Οι χώρες με υψηλό εισόδημα, ιδιαίτερα οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατοικούνται από πληθυσμούς σχετικά γηρασμένους, οι οποίοι αποταμιεύουν με σκοπό να προετοιμάσουν την απόσυρσή τους από την ενεργό οικονομική ζωή (συντάξεις και συμπληρωματικά εισοδήματα περιουσίας). Με δεδομένη την προϊούσα γήρανση αυτών των πληθυσμών και την επίπτωση της ανεργίας επί των ασφαλιστικών ταμείων, η στροφή των τελευταίων στις αγορές κεφαλαίου θεωρείται ως ένα εξαιρετικά πιθανό ενδεχόμενο. Αναμένεται, για τον λόγο αυτό, ότι η ανάπτυξη των αγορών κεφαλαίου θα δεχθεί την ανάλογη ώθηση.

Επιπλέον, οι πληθυσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτουν αυξανόμενο κατά κεφαλή εισόδημα, το οποίο μάλιστα κατανέμεται άνισα προς όφελος των μεγαλύτερων ηλικιών. Βεβαίως, η ίδια διαπίστωση ισχύει, εκτός των εισοδημάτων, και για τα περιουσιακά στοιχεία. Συνάγεται από αυτές τις εξελίξεις ότι θα υπάρξει μια περαιτέρω στροφή από τα τραπεζικά προϊόντα που αφορούν σε νεότερες ηλικίες με μικρότερο εισόδημα (καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια) προς τις μεγαλύτερες ηλικίες με μεγαλύτερο εισόδημα και περιουσία (υπηρεσίες διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων).

Εάν οι προβλέψεις αυτές για τις επιπτώσεις των δημογραφικών αλλαγών επαληθευθούν, θα μειωθεί ανάλογα και το βάρος των παραδοσιακών τραπεζικών δραστηριοτήτων.

Η ανάπτυξη των μη τραπεζικών ιδρυμάτων που προσφέρουν χρηματιστικές υπηρεσίες και ο ανταγωνισμός από επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέως.

Η ανάπτυξη των μη τραπεζικών ιδρυμάτων (non-bank financial intermediaries) που προσφέρουν υπηρεσίες χρηματοδότησης και χρηματιστικών τοποθετήσεων, καθώς και ο ανταγωνισμός από επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέως (non-banks) που εμπλέκονται σε παραδοσιακές τραπεζικές εργασίες (όπως εταιρείες που παράγουν ορισμένες τραπεζικές δραστηριότητες "in house", παραδείγματος χάρη η BP και η Renault, ή άλλες όπως η GM και η Ford που συγκεντρώνουν πλέον μεγάλο όγκο χρηματιστικών εργασιών), αποτελεί ένα επιπρόσθετο παράγοντα ανταγωνισμού.

Η τεχνολογική πρόοδος έχει μειώσει σημαντικά τα σταθερά έξοδα εισόδου στις χρηματιστικές αγορές, έτσι ώστε να παρέχονται χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες από μη τραπεζικές επιχειρήσεις -ιδιαίτερα εάν καλύπτονται από ένα πολύ γνωστό όνομα που εμπνέει εμπιστοσύνη στους καταναλωτές. Στην ίδια κατεύθυνση έχει επιδράσει και η απορύθμιση των αγορών, καθώς αυτή συχνά δημιουργούσε προσόδους ολιγοπωλιακής φύσεως. Βεβαίως, ταυτοχρόνως με την ένταση του ανταγωνισμού που προκύπτει από αυτές τις εξελίξεις, τα μη τραπεζικά ιδρύματα που προσφέρουν χρηματιστικές υπηρεσίες και οι επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέως που εμπλέκονται σε τραπεζικές εργασίες, αναπτύσσουν εν παραλλήλω και ορισμένες σχέσεις με το τραπεζικό σύστημα οι οποίες ευνοούν την μεγέθυνση του προϊόντος των τραπεζών.

1.2 Η διαδικασία της προσαρμογής

1.2.1 Οι τρόποι προσαρμογής του κλάδου

Οι κινητήριες δυνάμεις των διαρθρωτικών αλλαγών θέτουν τον τραπεζικό κλάδο ενώπιον της υποχρέωσης να προσαρμοσθεί στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον που διαμορφώνεται από τις εν λόγω δυνάμεις. Οι κυριότεροι τρόποι προσαρμογής του κλάδου είναι οι εξαγορές και συγχωνεύσεις, η ανάπτυξη δραστηριοτήτων που ενέχουν μεγαλύτερους κινδύνους για τα τραπεζικά ιδρύματα, η αναζήτηση νέων επιχειρηματικών προσανατολισμών, η μείωση του κόστους και ο εκ νέου προσδιορισμός των εργασιακών διαδικασιών. Επιγραμματικά εκτίθενται παρακάτω τα κυριότερα χαρακτηριστικά της εν λόγω προσαρμογής.

Οι εξαγορές και οι συγχωνεύσεις (Ε&Σ)

Οι ευρωπαϊκές τράπεζες, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον αυξημένο ανταγωνισμό που συνεπάγεται το μακροοικονομικό και θεσμικό πλαίσιο της ΟΝΕ, μπορούν να αναπτύξουν τρεις στρατηγικές που σχετίζονται με εξαγορές και συγχωνεύσεις: Πρώτον, να βελτιώσουν την "εθνική τους βάση" σε σύμπραξη με άλλα πιστωτικά ιδρύματα της ίδιας χώρας προκειμένου να αντιμετωπισθεί ο ξένος ανταγωνισμός. Δεύτερον, να συνεργασθούν με τράπεζες από διαφορετικές χώρες με αμοιβαίες συμμετοχές στα κεφάλαια. Τρίτον, να προχωρήσουν σε συγχωνεύσεις τραπεζών διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών.

Σύμφωνα με μια σειρά επιχειρημάτων που έχει αναπτυχθεί πρόσφατα, οι εξαγορές και συγχωνεύσεις μπορούν να επιφέρουν σημαντικές οικονομίες κλίμακος στην παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Η ορθολογικότερη οργάνωση του δικτύου των καταστημάτων, αλλά και των κεντρικών υπηρεσιών, που μπορεί να συνοδεύει μια συγχώνευση, εκτιμάται ότι δημιουργεί σημαντικές οικονομίες κλίμακος -αν και συχνά αναφέρεται το επιχείρημα ότι η απότομη και μεγάλη αύξηση του μεγέθους της τράπεζας ενδέχεται να δημιουργήσει αρκετές περιπλοκές. Η συγχώνευση των υποδομών σε τεχνολογίες πληροφορικής (information technology) θα μπορούσε ενδεχομένως να δώσει την ευκαιρία για μείωση του μέσου σταθερού κόστους -υπό τον όρο ότι θα πρέπει να συνυπολογισθούν τα προβλήματα ή οι δυσλειτουργίες που θα προκύψουν κατά την περίοδο μετάβασης σε ένα ενιαίο πληροφορικό σύστημα. Όταν υπάρχει πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό στον κλάδο, οι συγχωνεύσεις αποτελούν ένα αποτελεσματικό μέσο για να μειωθεί. Τέλος, οι συγχωνεύσεις αυξάνουν το μέγεθος των επιχειρήσεων όπου αυτό είναι απαραίτητο.

Στις ΗΠΑ το φαινόμενο των Ε&Σ επεκτάθηκε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80, και για τις μικρότερες περιφερειακές τράπεζες απετέλεσε ένα μέσο για την αύξηση του μεγέθους τους, την ενίσχυση της θέσης τους σε περιφερειακό επίπεδο και την αύξηση των πιθανοτήτων τους να μετατραπούν σε επιχείρηση εθνικής εμβέλειας. Μάλιστα, πολλές από τις τράπεζες αυτές επέλεξαν ονόματα (Nations Bank, Bank of America, Bank One...) τα οποία εκφράζουν ακριβώς αυτήν την πρόθεσή τους (δηλαδή να μετατραπούν σε επιχειρήσεις εθνικής εμβέλειας).

Στην ηπειρωτική Ευρώπη, αντιθέτως, το φαινόμενο των Ε&Σ είναι λιγότερο διαδεδομένο, μολοντί κατά τα τελευταία έτη παρουσιάζεται μια κάποια επιτάχυνση των σχετικών διαδικασιών. Σε ορισμένες χώρες μέλη, όπως στην Ολλανδία και στην Ιταλία (σε ότι αφορά όμως μόνον τις εμπορικές τράπεζες) οι Ε&Σ έχουν προχωρήσει περισσότερο από ότι σε άλλες, όπως το Βέλγιο, η Ισπανία και η Γαλλία. Οι ευρωπαϊκές συγχωνεύσεις αφορούν κυρίως σε συγχωνεύσεις μεταξύ τραπεζών της ίδιας χώρας μέλους, είτε διότι έτσι δημιουργούνται οι μεγαλύτερες οικονομίες κλίμακος, είτε επειδή οι συγχωνεύσεις τραπεζών της ίδιας χώρας μειώνουν τις αβεβαιότητες, οι οποίες αντιθέτως είναι μεγαλύτερες όταν η επιχείρηση επεκτείνεται πέραν των συνόρων.

Η ανάληψη μεγαλύτερων κινδύνων

Πολλές τράπεζες αντιδρούν στην αυξημένη ένταση του ανταγωνισμού αναλαμβάνοντας δραστηριότητες αυξημένου κινδύνου, και ορισμένοι παρατηρητές δεν αποκλείουν αυτό το ενδεχόμενο και για την περίπτωση των ευρωπαϊκών τραπεζών στα πλαίσια του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος της ΟΝΕ. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Bank for International Settlements, οι τράπεζες της ηπειρωτικής Ευρώπης έχουν ήδη εκτεθεί με δάνεια προς τις χώρες της Ασίας εξίσου με τις ιαπωνικές τράπεζες και κατά πολύ περισσότερο από τις αμερικανικές τράπεζες. Αυτή η έκθεση στην Ασία αποτελεί πιθανότατα την απάντηση των ευρωπαϊκών τραπεζών στα μειούμενα περιθώρια κέρδους στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι αλλαγές στα προϊόντα και τα κανάλια παράδοσης

Οι αλλαγές στην κλίμακα των προϊόντων και στα κανάλια παράδοσης, αποτελεί έναν άλλο, σχετικά πρόσφατο, τρόπο προσαρμογής των τραπεζών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον, με την βοήθεια και της τεχνολογικής προόδου, αλλά και των άλλων κινητήριων δυνάμεων του μετασχηματισμού του τραπεζικού κλάδου. Εντούτοις, οι αλλαγές αυτές, οι οποίες αποσκοπούν στην *διαφοροποίηση του προϊόντος* προσκρούουν σε ένα αξιόπεραστο εμπόδιο: επειδή πραγματοποιούνται κατά το μάλλον ή ήττον από όλες τις επιχειρήσεις που συμμετέχουν στον ανταγωνισμό, η αύξηση της κερδοφορίας δεν μπορεί να επέλθει παρά μόνον για εκείνες τις τραπεζικές επιχειρήσεις των οποίων οι επιδόσεις στον συγκεκριμένο τομέα υπερβαίνουν τον μέσο όρο.

Η εξατομίκευση του προϊόντος έτσι ώστε να αντιστοιχεί στις συγκεκριμένες ανάγκες συγκεκριμένου πελάτη

(customized services), αποτελεί μία από τις λύσεις αυτού του τύπου που συχνά προκρίνονται. Ωστόσο, η παραγωγή αυτών των προϊόντων συνεπάγεται χρήση ακριβής εργασίας.

Άλλοι τρόποι προσαρμογής των τραπεζών, είναι η ορθολογικότερη οργάνωση του "παραγωγικού δυναμικού", δηλαδή του δικτύου και του μεγέθους των καταστημάτων, η αναδιοργάνωσή τους ώστε να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες της πελατείας, και η μεταφορά των πωλήσεων προς νέα, εναλλακτικά κανάλια παράδοσης με την βοήθεια των νέων τεχνολογιών. Ωστόσο, ενώ οι εναλλακτικές μορφές παράδοσης έχουν ήδη εμφανισθεί στην Ευρώπη (telephone banking, Web banking, υποκαταστήματα σε μεγάλα εμπορικά καταστήματα κλπ), μια εκ βάθρων αναδιάρθρωση δεν έχει κάνει ακόμη την εμφάνισή της και η υστέρηση έναντι των ΗΠΑ είναι μεγάλη (Στην Καλιφόρνια, για παράδειγμα, το ήμισυ των τραπεζικών καταστημάτων βρίσκονται ήδη σε μεγάλα εμπορικά καταστήματα). Στην ίδια κατεύθυνση, οι αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, σε αντιστοιχία με την αναδιοργάνωση των καταστημάτων και τον αναπροσανατολισμό των δραστηριοτήτων των τραπεζών, τείνουν να μεταβάλουν θεαματικά τον χάρτη των ειδικοτήτων των εργαζομένων.

Η μείωση του κόστους

Η μείωση του κόστους, ως τρόπος προσαρμογής των τραπεζών στις νέες ανταγωνιστικές συνθήκες, πραγματοποιείται με περισσότερους τρόπους, οι οποίοι είναι δυνατό να καταταγούν σε τρεις κατηγορίες: στις οικονομίες κλίμακος (economies of scale), στις οικονομίες που προέρχονται από την διαφοροποίηση στην προσφορά προϊόντων, και τις οικονομίες που προέρχονται από την βελτίωση της διοίκησης των επιχειρήσεων (X-efficiency).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, επιδιώκεται σε πολλές περιπτώσεις η μείωση του αριθμού των καταστημάτων και η συγκεντροποίηση ορισμένων εργασιών σε κεντρικές υπηρεσίες. Η αλλαγή αυτή έχει προχωρήσει λίγο στην ηπειρωτική Ευρώπη, αν και σημαντικά βήματα έχουν πραγματοποιηθεί στο Βέλγιο και την Ολλανδία, έτσι ώστε η πυκνότητα των καταστημάτων να παραμένει υψηλή. Άλλη αλλαγή του ίδιου χαρακτήρα είναι η συγχώνευση εργασιών υποστήριξης (back office) με σκοπό, είτε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα, είτε να καταστεί δυνατή η εξωτερίκευση εργασιών (outsourcing).

Σημαντικές οικονομίες κλίμακας προσπαθούν να δημιουργήσουν οι τράπεζες και μέσω των συγχωνεύσεων. Οι περισσότερες μελέτες διαπιστώνουν ότι οι οικονομίες κλίμακας εξαντλούνται πάνω από ένα κρίσιμο επίπεδο παραγωγής. Ειδικότερα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Vander Venneet διαπιστώνει ότι οι οικονομίες κλίμακας υπάρχουν μόνον μέχρι του επιπέδου των 3 έως 10 δις δολαρίων συνολικών κεφαλαίων (total assets). Στην περίπτωση της Ισπανίας, το αντίστοιχο ύψος κεφαλαίων ανέρχεται σε 10 δις ευρώ. Εντούτοις, αυτά τα αποτελέσματα έρχονται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα για την Γαλλία, την Γερμανία και την Βρετανία, όπου φαίνεται ότι δημιουργούνται οικονομίες κλίμακας ανεξαρτήτως μεγέθους της τράπεζας.

Ορισμένες μικρές και μεσαίες τράπεζες θα επιζήσουν ως ανεξάρτητες μονάδες, κατά την εκτίμηση της Deutsche Bank Research, χάρη στην ικανότητά τους να εξωτερικεύσουν (outsource) εργασίες υποστήριξης εντάσεως τεχνολογίας, ή ακόμη, να συμπήξουν τις εν λόγω εργασίες με τις αντίστοιχες εργασίες άλλων τραπεζών, ενώ θα συνεχίζουν να αναπτύσσουν τις πωλήσεις τους και τα προϊόντα τους με το δικό τους όνομα. Αυτή η στρατηγική, όμως, έχει τα όρια της καθώς η συλλογή και η επεξεργασία πληροφορίας αποτελούν σήμερα, σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Μολονότι οι εξωτερικοί προμηθευτές μπορούν να συμβάλουν στην προστιθέμενη αξία της επιχείρησης, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μπορεί να προκύψει μόνον από την ανάπτυξη των συστημάτων συλλογής και επεξεργασίας της πληροφορίας in-house.

1.2.2 Ο ρυθμός υλοποίησης των αλλαγών. Μία βεβιασμένη εκτίμηση;

Σύμφωνα με το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας, οι κινητήριες δυνάμεις του μετασχηματισμού του τραπεζικού κλάδου, σε συνδυασμό με την ONE ως καταλύτη των εξελίξεων, θα οδηγήσουν σε ταχύτατες διαρθρωτικές αλλαγές. Εντούτοις, στο παρελθόν έχουν κατά καιρούς αναγγελθεί αλλαγές μεγάλου μεγέθους στην οικονομία και το παραγωγικό σύστημα, οι οποίες τελικά αποδείχθηκε ότι αποτελούσαν απλώς μακροχρόνιες τάσεις που πραγματοποιούνται με βραδύτατους ρυθμούς, ή ακόμη, ότι επρόκειτο για φαινόμενα περιορισμένης έκτασης και χρονικής διάρκειας.

Για τον λόγο αυτό, είναι αναγκαίο να λάβουμε υπόψη μας και εκείνα τα δεδομένα της βιβλιογραφίας που δείχνουν ότι οι επερχόμενες αλλαγές στον τραπεζικό κλάδο έχουν χαρακτήρα σύνθετο και ενδεχομένως δεν πρόκειται να πραγματοποιηθούν με ταχύτατους ρυθμούς. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η θέση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, σύμφωνα με την οποία, η ONE αναμένεται να ενισχύσει την πίεση για μείωση του υπάρχοντος παραγωγικού δυναμικού, να εντείνει την διεθνοποίηση και την γεωγραφική διαφοροποίηση, τις συγχωνεύσεις και τις εξαγορές, πλην όμως, στην μεσοπρόθεσμη και την μακροχρόνια διάρκεια. Επίσης, είναι αναγκαίο να εξετάσουμε όλες τα δεδομένα που αναφέρονται στην βιβλιογραφία και δείχνουν ότι ορισμένες από τις τάσεις μετασχηματισμού του τραπεζικού κλάδου, ενδεχομένως, θα πραγματοποιηθούν μόνον εν μέρει.

Οι συγχωνεύσεις

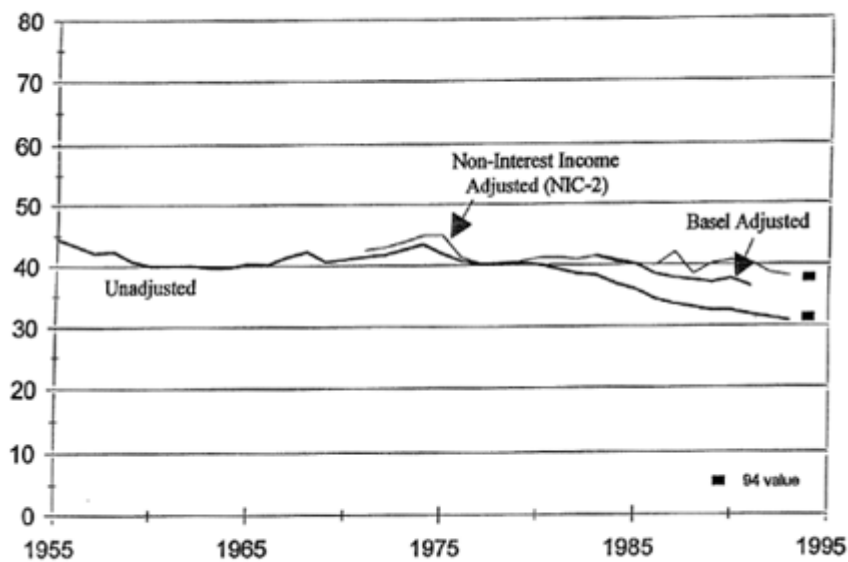
Σύμφωνα με μια μελέτη των Boyd και Graham της Federal Reserve Bank of Minneapolis, μετά από την πραγματοποίηση ενός μεγάλου αριθμού ερευνών σχετικά με το ζήτημα των επιπτώσεων των Ε&Σ των τραπεζών, είναι δυνατό να ισχυρισθούμε ότι οι συγχωνεύσεις δεν αυξάνουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα των τραπεζικών ιδρυμάτων -τουλάχιστον όχι κατά μέσο όρο. Αυτό οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι οι συγχωνεύσεις στις ΗΠΑ πραγματοποιήθηκαν πολύ συχνά μεταξύ ήδη μεγάλων τραπεζών, οι οποίες διαθέτουν τις μικρότερες δυνατότητες να αυξήσουν την αποτελεσματικότητά τους χάρη στις οικονομίες κλίμακος. Αντιθέτως, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, τα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι οι συγχωνεύσεις μεταξύ μικρών τραπεζών μειώνουν σημαντικά το κόστος και αυξάνουν την κερδοφορία. Ωστόσο, οι συγχωνεύσεις μικρών τραπεζών στις ΗΠΑ είναι ένα μάλλον ασυνήθιστο φαινόμενο το οποίο, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τον μέσο όρο των επιδόσεων του τραπεζικού κλάδου. Σε μία άλλη μελέτη (Borio & Tsatsaronis) αναφέρεται ότι τα υπάρχοντα εμπειρικά δεδομένα δεν δικαιολογούν την άποψη ότι οι Ε&Σ είναι ένα αποτελεσματικό μέσο αύξησης της κερδοφορίας και της αποτελεσματικότητας των εμπλεκόμενων στην συγχώνευση επιχειρήσεων. Επίσης, ο Vennet έδειξε με μια ανάλυση logit ότι τα αποτελέσματα μιας συγχώνευσης επί της κερδοφορίας και της αποτελεσματικότητας των τραπεζών εξαρτάται από το μέγεθος των συγχωνευόμενων τραπεζών: όταν συγχωνεύονται τράπεζες του ίδιου περίπου μεγέθους τα αποτελέσματα είναι σημαντικά, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο όταν η συγχώνευση πραγματοποιείται μεταξύ μιας μεγάλης και μιας μικρής τράπεζας. Τέλος, οι Berger & Humphrey έδειξαν ότι στην περίπτωση των ΗΠΑ οι συγχωνεύσεις δεν προκάλεσαν σημαντική μείωση στο κόστος.

Προκύπτει, επομένως, από τα παραπάνω, ότι οι συγχωνεύσεις των τραπεζών δεν αποτελούν πάντα μια εύκολη και αποτελεσματική λύση που οδηγεί αυτομάτως σε βελτίωση των επιδόσεων των επιχειρήσεων ανεξαρτήτως των συνθηκών μέσα στις οποίες πραγματοποιείται η συγχώνευση. Ως εκ τούτου, η διαδικασία των συγχωνεύσεων απαιτεί μεγάλη προετοιμασία και μακρούς χρόνους υλοποίησης.

Η από-διαμεσολάβηση

Μία μελέτη των McCauley & Seth διαπίστωσε ότι τα επίσημα στοιχεία υποτιμούν σοβαρά το ύψος των χορηγήσεων των τραπεζών στις ΗΠΑ. Προσπαθώντας να εξαλείψουν αυτό το λάθος, οι Boyd και Gertler υπολόγισαν το μερίδιο των τραπεζών στην χρηματοοικονομική διαμεσολάβηση με δύο διαφορετικούς τρόπους. Καταρχήν πραγματοποίησαν υπολογισμούς με τον συνήθη τρόπο και διαπίστωσαν ότι το εν λόγω μερίδιο μειώθηκε συνεχώς από το 1975 και μετά. Στην συνέχεια υπολόγισαν το ίδιο μέγεθος διορθωμένο (διόρθωση Basle Adjustment και NIC-2) και διαπίστωσαν ότι η μείωση του τραπεζικού μεριδίου στην χρηματοοικονομική διαμεσολάβηση έχει μειωθεί, πλην όμως, πολύ λιγότερο από ότι εκ πρώτης όψεως φαίνεται. Τα αποτελέσματα των υπολογισμών των Boyd και Gertler φαίνονται στο παρακάτω διάγραμμα. Αυτές οι διαπιστώσεις έρχονται σε ευθεία αντίθεση με την κοινή αντίληψη περί ταχύτατης επέκτασης του φαινομένου της χρηματοοικονομικής από-διαμεσολάβησης.

Figure 3. Commercial Banks' Share of Financial Intermediation, Unadjusted and Adjusted

The Basel Adjusted Series employs balance sheet equivalents used by the regulator authorities in calculating capital requirements for off-balance sheet risk exposures. The NIC-2 Adjusted Series capitalizes non-interest income (at the same rate as that earned on balance sheet assets). The Basel adjustment is "too small" for our purposes, since many off-balance sheet activities are not included in it. See Boyd and Gertler (1993) for details.

Τα νέα προϊόντα και τα εναλλακτικά κανάλια παράδοσης προϊόντων και οι προσωπικές σχέσεις εξυπηρέτησης των πελατών (relationship banking)

Η εξατομίκευση του προϊόντος έτσι ώστε να αντιστοιχεί στις συγκεκριμένες ανάγκες συγκεκριμένου πελάτη (customized services), αποτελεί μία από τις λύσεις που συχνά προκρίνονται υπό την πίεση του ανταγωνισμού. Ωστόσο, η παραγωγή αυτών των προϊόντων συνεπάγεται χρήση ακριβής εργασίας.

Σε ότι αφορά την χρήση νέων τεχνολογιών από τα νοικοκυριά με σκοπό να πραγματοποιήσουν τις τραπεζικές συναλλαγές τους ή να αποκτήσουν τις πληροφορίες που χρειάζονται ώστε να πάρουν αποφάσεις σχετικά με τον δανεισμό τους και την αποταμίευσή τους, μια μελέτη των Kennickell και Kwast του Federal Reserve Board έδειξε ότι τα νοικοκυριά που χρησιμοποιούν τις νέες ηλεκτρονικές τεχνολογίες στις ΗΠΑ είναι λίγα, ο δε αριθμός τους είναι ασήμαντος όταν πρόκειται για την λήψη αποφάσεων (λιγότερο από 1% των νοικοκυριών). Ορισμένα από τα συμπεράσματα της εν λόγω μελέτης φαίνονται στον παρακάτω πίνακα και στο αντίστοιχο διάγραμμα.

Table 2: Percent of households using various types of technology to conduct business with financial institutions; for households with at least one financial institution. 1995 SCF.

Technology	% of HHs
1. In person	86.7
2. Mail	57.4
3. Phone	26.0
4. Electronic transfer	17.6
5. ATM	34.4
6. Debit card	19.6
7. Payroll deduction/ Direct deposit	59.6
8. Direct deposit	50.7
9. Paycheck	29.4
10. Social Security	18.7
11. Other	11.6
12. Pre-auth. debit	23.6
13. Utilities	4.8
14. Mort./Rent	6.5
15. Other	16.2
16. Computer	3.7
<i>Memo items:</i>	
17. One use	15.1
18. Two uses	24.2
19. Three uses	25.0
20. >= four uses	35.7
21. Any electronic use (lines 3, 4, 7, 16)	68.6

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι

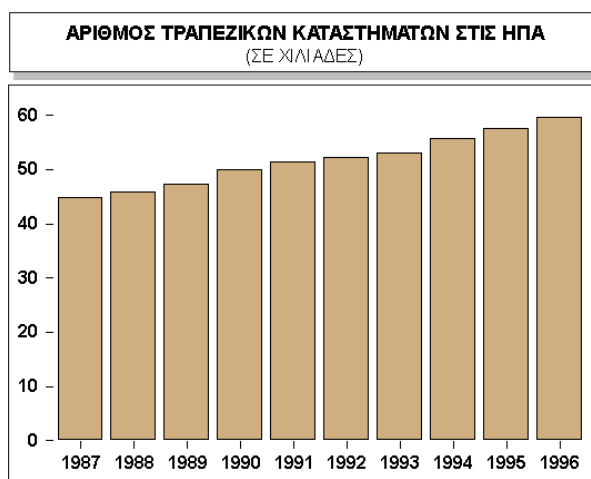
χρήστες ηλεκτρονικών μέσων τραπεζικής εξυπηρέτησης στις ΗΠΑ αποτελούν ένα σχετικά μικρό ποσοστό όταν πρόκειται για αναλήψεις-καταθέσεις, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την λήψη αποφάσεων είναι ασήμαντο. Αυτή η διαπίστωση υποδεικνύει ότι ακόμη και στις ΗΠΑ, οι τραπεζικές εργασίες που βασίζονται στις προσωπικές σχέσεις εξυπηρέτησης του πελάτη αποτελούν έναν σκληρό πυρήνα των τραπεζικών δραστηριοτήτων, του οποίου η συρρίκνωση δεν θα επέλθει με τους ταχύτατους ρυθμούς τους οποίους συνήθως προβλέπει η πλειοψηφία των σχολιαστών του κλάδου.

Ο αριθμός των καταστημάτων

Οι περισσότερες προβλέψεις εκτιμούν ότι οι νέες ανταγωνιστικές συνθήκες θα οδηγήσουν τις τράπεζες σε μείωση του αριθμού των καταστημάτων τους.

Στις ΗΠΑ, η μεταφορά σε κεντρικές υπηρεσίες, ορισμένων λειτουργιών που παραδοσιακά ανήκαν στο κατάστημα, καθώς και η συγχώνευση εργασιών υποστήριξης, είναι διαδικασίες που έχουν προχωρήσει σημαντικά. Εντούτοις, όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα (στοιχεία ΟΟΣΑ), ο αριθμός των καταστημάτων αυξήθηκε αδιάλειπτα κατά την περίοδο 1987-1996. Επομένως, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι σε πολλές χώρες ενδέχεται οι παράγοντες που ευνοούν την αύξηση του αριθμού των καταστημάτων να είναι ισχυρότεροι από τους παράγοντες που ευνοούν την μείωσή τους ακόμη και μέσα στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον. Βεβαίως, αυτό που φαίνεται πως τείνει να αλλάξει ριζικά στη περίπτωση των καταστημάτων είναι οι λειτουργίες τους, οι εργασίες τους, το μέγεθός τους, η οργάνωση της εργασίας και ο αριθμός των απασχολούμενων ανά κατάστημα.

Σύμφωνα με την άποψη ορισμένων αναλυτών (Vennet), τα τραπεζικά καταστήματα μπορούν να αποτελέσουν ένα από τα χαρακτηριστικά των τραπεζών με βάση τα οποία αυτές θα μπορούσαν να διαφοροποιηθούν έναντι του ανταγωνισμού που δέχονται από άλλες μη τραπεζικές χρηματιστικές εταιρείες, διότι τα καταστήματα μπορούν να συγκεντρώσουν στον χώρο τους μια μεγάλη γκάμα τραπεζικών, πλην όμως και άλλων, χρηματοοικονομικών προϊόντων. Θα μπορούσαν, δηλαδή, να αποτελέσουν την βασική μονάδα υλοποίησης της στρατηγικής που αποβλέπει στην προσφορά όλων των χρηματιστικών υπηρεσιών στα πλαίσια της ίδιας τράπεζας.

Η διεθνοποίηση

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η δεύτερη Banking Coordination Directive της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, καθώς και η Capital Liberalisation Directive του 1988, αποσκοπούν στην μέγιστη δυνατή ανάπτυξη του ανταγωνισμού μεταξύ τραπεζών διαφορετικών χωρών μελών μέσω θεσμικών διευκολύνσεων που παρέχονται στα τραπεζικά ιδρύματα ώστε να εγκαταστήσουν καταστήματα σε άλλες χώρες μέλη. Η υιοθέτηση από τις εθνικές νομοθεσίες όλων των στόχων πολιτικής που υπαγορεύουν τα παραπάνω έγγραφα, καθώς και η εγκαθίδρυση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς θα έπρεπε να είχαν ευνοήσει σημαντικά την διασυνοριακή εγκατάσταση μεγάλου αριθμού καταστημάτων. Ωστόσο, κατά τα τρία πρώτα έτη εφαρμογής της κοινοτικής οδηγίας, ο συνολικός αριθμός των διασυνοριακών εγκαταστάσεων καταστημάτων είχε αυξηθεί με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης 60 καταστήματα.

Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η επιτάχυνση της διασυνοριακής εγκατάστασης καταστημάτων κατά χώρα, αν και είναι μια ορατή διαδικασία, αποτελεί προς το παρόν μία αρκετά οριακή εξέλιξη, διότι εάν συγκρίνουμε τον αριθμό των διασυνοριακών εγκαταστάσεων με τον συνολικό αριθμό καταστημάτων που είναι ήδη εγκατεστημένα στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα διαπιστώσουμε ότι οι διασυνοριακές μετακινήσεις καταστημάτων είναι πολύ μικρές κινήσεις, και σε κάθε περίπτωση εξαιρετικά υποδεέστερες αυτών που αρχικά αναμενόταν.

Όπως σημειώνει ο Vennet, προκειμένου να επιζήσουν, οι ξένες τράπεζες θα πρέπει να διατηρούν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των εθνικών τραπεζών που διατηρούν το προβάδισμα χάρη στην καλύτερη πρόσβαση που έχουν στις πληροφορίες, στις στενότερες προσωπικές σχέσεις που διατηρούν με τους πελάτες, στην καλύτερη γνώση των τοπικών αγορών, στην ήδη αποκτηθείσα φήμη και το ήδη πυκνό δίκτυο εγκατεστημένων καταστημάτων.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις ενισχύουν τον σκεπτικισμό σχετικά με την ταχύτητα με την οποία θα ενταθούν οι διαδικασίες διεθνοποίησης στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξαιτίας της ΟΝΕ, ειδικά στις εργασίες μικρής αξίας συναλλαγών (retail banking). Ενδεχομένως, ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος διείσδυσης σε μια ξένη αγορά, είναι η εξαγορά μιας τράπεζας που ήδη έχει εγκαταστήσει ένα αρκετά μεγάλο δίκτυο καταστημάτων. Αυτή η στρατηγική μπορεί να εφαρμοσθεί μόνον από μεγάλες τράπεζες με σημαντικές οικονομικές και οργανωτικές δυνατότητες.

Παρόμοιο σκεπτικισμό θα έπρεπε να προκαλεί και η άποψη ότι η ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης ενδέχεται να θέσει σε αμφισβήτηση την κυριαρχία των ευρωπαϊκών τραπεζών στην ίδια την γεωγραφική περιοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι καινούργιο φαινόμενο και οι μέχρι τώρα επιπτώσεις της στην ΕΕ δεν είναι θεαματικές.

TABLE ON THE CROSS-BORDER BANK BRANCHING IN THE SINGLE BANKING MARKET IN THE FIRST THREE YEARS

Πηγή: Single Market News No4, 6/96

Member States	end 1992		end 1995	
	Branching in	Branching out	branching in	Branching out
B	23	14	29	18
DK	5	7	10	10
D	24	66	47	93
EL	11	4	15	7
ES	29	19	36	34
F	23	56	39	83
IRL	6	7	14	12
I	18	42	37	51
L	53	4	69	8
NL	10	19	15	35
A	1	4	4	10
P	5	14	18	15
SF	4	6	10	7
S	3	14	14	27
UK	93	30	117	70
Nor	0	2	12	6
Total	308	308	486	486

1.2.3 Παράγοντες που τείνουν να αναστείλουν τις διαρθρωτικές αλλαγές

Οι κινητήριες δυνάμεις των διαρθρωτικών αλλαγών, κατά γενική ομολογία, δεν εκδήλωσαν μέχρι σήμερα τα αποτελέσματά τους στον τραπεζικό κλάδο της ηπειρωτικής Ευρώπης με θεαματικό τρόπο. Εκτός από τα όσα προαναφέρθηκαν στην παράγραφο 1.2.2 σχετικά με την υπερεκτίμηση της σημασίας των εν λόγω κινητήριων δυνάμεων, αναφέρονται παρακάτω και ορισμένοι παράγοντες που τείνουν να αναστείλουν τις αλλαγές, ή εν πάση περιπτώσει να τις επιβραδύνουν. Οι παράγοντες αυτοί, άλλοτε είναι θεσμικού, άλλοτε πολιτισμικού χαρακτήρα, ενίοτε δε σχετίζονται με την οικονομική συγκυρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ως εκ τούτου είναι προσωρινοί.

Ορισμένες από τις υποθέσεις εργασίας που οδηγούν πολλούς παρατηρητές του τραπεζικού κλάδου στο συμπέρασμα ότι ο επερχόμενος μετασχηματισμός θα είναι ταχύτατος, στηρίζονται στην απλή σύγκριση των εξελίξεων στις ΗΠΑ και την Βρετανία με την παρούσα κατάσταση του κλάδου στην ηπειρωτική Ευρώπη. Θεωρούν έτσι ως αλλαγές που θα επέλθουν εύκολα, επομένως και αρκετά σύντομα, είτε την εμπλοκή των ασφαλιστικών ταμείων στο "παιχνίδι" των χρηματιστικών αγορών, είτε την υιοθέτηση κριτηρίων αποδοτικότητας με βάση τις επιδόσεις των τραπεζικών μετοχών.

Εντούτοις, οι αλλαγές αυτές προϋποθέτουν μια μεγάλη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και μια αλλαγή νοοτροπίας σχετικά με τον ρόλο της επιχείρησης. Τέτοιου είδους αλλαγές έρχονται σε αντίθεση με την μακρόχρονη παράδοση της Ευρώπης που ονομάστηκε "ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο", το οποίο τελικά, είκοσι χρόνια μετά την άνοδο του νέο-φιλελευθερισμού στις ΗΠΑ και την Βρετανία, αποδεικνύεται ότι αποτελεί πραγματικότητα με ισχυρά θεμέλια στην ηπειρωτική Ευρώπη. Συνάγεται από τις παραπάνω διαπιστώσεις ότι ο ρυθμός των αλλαγών του τραπεζικού κλάδου ενδέχεται να είναι πιο βραδύς στον βαθμό που εξαρτάται από αλλαγές στο "ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο".

Εκτός των ανωτέρω, σε πολλές από τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υφίστανται σοβαρά θεσμικά εμπόδια στην ταχεία αλλαγή του χρηματοπιστωτικού τομέως. Τα εμπόδια αυτά είχαν εισαχθεί σε παλαιότερες εποχές με σκοπό να ευνοήσουν την σταθερότητα του χρηματιστικού τομέως, μερικές φορές ενάντια στην αποτελεσματικότητα της λειτουργίας των τραπεζών. Τα θεσμικά εμπόδια στον διεθνή ανταγωνισμό παραμένουν στην ηπειρωτική Ευρώπη αρκετά ισχυρά: το φορολογικό, νομικό, κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου οι επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα δραστηριοποιούνται παραμένει σημαντικά διαφορετικό μεταξύ των χωρών μελών, ενώ επικρατούν αρκετά διαφορετικές λογιστικές διαδικασίες, τεχνικές προδιαγραφές και εργασιακές σχέσεις.

Ενώ η διαδικασία της απορύθμισης των αγορών θα επιδράσει προφανώς στην κατεύθυνση της αναίρεσης των θεσμικών εμποδίων, θα είναι πιθανότατα μια βραδεία διαδικασία με δεδομένο το υψηλό ποσοστό συμμετοχής στα σωματεία των εργαζομένων, αλλά και το μεγάλο βαθμό εμπλοκής του Κράτους στον τραπεζικό κλάδο.

Υπάρχουν, επίσης, και άλλοι είδους θεσμικά εμπόδια, όπως οι περιορισμοί που τίθενται από την νομοθεσία σχετικά με την διάθεση ορισμένων προϊόντων, έτσι ώστε να αποθαρρύνεται η είσοδος νέων ανταγωνιστών από άλλες χώρες στις οποίες έχουν αναπτύξει επιτυχώς νέα προϊόντα.

Η διατήρηση πολλών από αυτές τις εθνικές διαφορές στο θεσμικό πλαίσιο, έγινε δυνατή χάρη στην ίδια την Second Banking Directive, η οποία δίνει την δικαίωμα opt-out για τις περιπτώσεις που υφίσταται ζήτημα "γενικού συμφέροντος" μιας χώρας. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το δικαίωμα αυτό χρησιμοποιήθηκε από τις χώρες μέλη, όχι μόνον για τον σκοπό που είχε προβλεφθεί, αλλά και για τον περιορισμό του ξένου ανταγωνισμού. Για τον λόγο αυτό, η Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση με σκοπό να διευκρινίσει ποια είναι η ορθή χρήση του δικαιώματος.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι βραδείς ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην διάρκεια του πρώτου ημίσεως της δεκαετίας του '90, είχαν σοβαρές επιπτώσεις στους ρυθμούς με τους οποίους πραγματοποιήθηκαν οι αλλαγές στον τραπεζικό κλάδο. Εάν μια τέτοια διαπίστωση ισχύει, τότε, από την στιγμή που η ευρωπαϊκή οικονομία κατορθώσει να εισέλθει σε πορεία ταχύρυθμης οικονομικής μεγέθυνσης, θα πρέπει να αναμένεται και αντίστοιχη επιτάχυνση των διαδικασιών μετασχηματισμού του τραπεζικού τομέως.

Παραμένει, ωστόσο, εκκρεμής η απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα εάν όντως η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι σε θέση να επιταχύνει την οικονομική της μεγέθυνση μέσα στο νέο μακροοικονομικό πλαίσιο σταθερότητας της ONE.

Αναλυτικότερη αναφορά στο ζήτημα γίνεται παρακάτω, στις ενότητες 3.1.1. και 3.1.2.